

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ НА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН АБІТУРІЄНТІВ

Проблему впливу функціонального стану особистості на поведінку та результати тестування розглянуто в розрізі об'єктивних умов процедури ЗНО та суб'єктивних відчуттів учасників. Негативний вплив довготривалого стану напруження, стресу суттєво відображається на результатах діяльності, що підтверджує статистика. Усунення зазначених факторів розглянуто шляхом проведення психологічних тренінгів для випускників ЗНЗ та перегляду обов'язковості процедури ЗНО для абітурієнтів, які здобуватимуть вищу освіту за власні кошти.

Ключові слова: функціональний стан, зовнішнє незалежне оцінювання, напруження, стрес, абітурієнт.

Ефективність діяльності людини в умовах різних зовнішніх і внутрішніх впливів – традиційна галузь дослідження ряду наукових дисциплін. У психофізіологічній та психологічній літературі розглянуто різні стани людини (вдома, напруження, монотонія, різні форми психологічного стресу, стани, викликані несприятливим впливом екстремальних факторів), які негативно впливають на перебіг діяльності.

Цілеспрямована діяльність абітурієнтів щодо успішного складання зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО) якості освіти – це повторювана напружена праця, що породжує постійне психічне напруження, “психологічні бар'єри” й призводить до непередбачуваної поведінки учасників та неочікуваних результатів тестування.

У науковій літературі психічний стан розглянуто як “цілісну характеристику психічної діяльності за певний період часу, що відтворює своєрідність протікання психічних процесів залежно від відображуваних предметів і явищ дійсності, попереднього стану й психічних властивостей особистості” [5; 7]. У педагогічній практиці вибір спеціальних та загальних засобів, які оптимізують психічний стан особистості, зумовлений як віковими особливостями, так і специфікою предмета.

У вітчизняній психологічній школі багато років проводяться експериментальні дослідження перебігу психічних станів. У західній фізіологічній і психологічній літературі багато досліджень присвячено проблемі стану “напруження” [6; 7]. Ще У. Кеннон у 1929 р. звернув увагу на особливі синдроми, які виникають при напруженні чи навантаженні, маючи на увазі перш за все афективні реакції. Найбільшого розвитку проблема “stress” отримала в працях Г. Сельє у 50-х рр. ХІХ ст. Він виділив особливий синдром загальної адаптації як суму всіх неспецифічних реакцій (які не пов'язані з певними “стресорами” (збудниками напруження)) організму, що знаходиться впродовж тривалого часу в стані певного напруження. Психологічний аспект напруження був предметом дослідження Мірке у 1955 р. Зазвичай, психічний стан при перевантаженні вимог до психіки проходить три фази: агресії, регресії й відновлення.

Стан стресу можна розглядати в аспекті вирішення організмом і психікою людини складних завдань. Цей стан залежить від індивідуальних особливостей, темпераменту, характеру, але “стресор” може бути таким за силою, що і витривалий організм, і твердий характер не можуть йому протистояти.

І.П. Павлов зазначав, що "...вообще жизнь – всегда неприятность, сплошная трудность и эта трудность даёт себя знать главным образом при уже сбитой нервной системе. <...> Раз нервная система сбита с настоящей позиции, представляет некоторое ослабление, меньшую жизненную упористость, надо представлять, что трудности жизни так кумулируются, что делаются в конце концов невыносимыми и срывают нервную систему" [3; 4]. Сила подразників переважно залежить від їх значущості, що мають об'єктивне й суб'єктивне коріння. Наскільки б не була властива рухливість нервовій діяльності, але при вирішенні "складних завдань" можливе її перенапруження, створюючи особливо складний стан у нервовій системі людини [5].

У ситуації "стрес" значну роль відіграють зв'язки між вищими відділами центральної нервової системи й діяльністю гіпофізо-адреналової системи у зв'язку з впливом на організм факторів зовнішнього середовища. Варто зазначити, що проблему "стрес", "напруження" не доцільно розглядати у відриві від суспільних умов, які власне є вирішальними у виникненні стану.

У сучасній літературі виділяють три типи методів оцінювання стану суб'єкта: фізіологічні, поведінкові, суб'єктивні [2; 3]. Але, на нашу думку, чіткою є класифікація за критеріями ефективності виконання поведінкових завдань і суб'єктивною симптоматикою (фізіологічні й психологічні показники).

Для діагностики станів може бути використана практично будь-яка з розроблених в експериментальній психології методик, що оцінює ефективність процесів сприйняття, уваги, пам'яті, мислення. Основними передумовами успішності виконання психометричних тестів є неупередженість і швидкість вирішення завдань досліджуваними.

Мета статті – проаналізувати функціональний стан особистості в процесі ЗНО якості освіти, його вплив на ефективність діяльності.

Перебудова вищої школи, що передбачає забезпечення доступу до вищої освіти та сприяння усвідомленому вибору молоддю професійного майбутнього, привела до впровадження ЗНО якості освіти з 2008 р. абсолютно для усіх осіб, які навчатимуться як за державним замовленням, так і за власні кошти. У таких умовах особа, яка прагнула здобути вищу освіту, мала пройти кілька етапів випробувань, а саме:

- скласти випускні іспити (підсумкова атестація) у ЗНЗ;
- визначитися з професією;
- успішно здолати ЗНО якості освіти (до п'яти дисциплін);
- взяти участь у конкурсі на певний напрям підготовки у ВНЗ.

Очевидною є ситуація, коли учасник вступної кампанії тривалий час перебуває в стані психічного напруження, стресу в період "випуск із ЗНЗ – ЗНО – вступ до ВНЗ". Проте понад 40% осіб, які успішно складуть ЗНО, здобуватимуть вищу освіту за контрактом, тобто за власні кошти.

Як свідчить статистика ЗНО, рівень сформованості знань випускників системи загальної середньої освіти знижується, а за результатами тестування 2009 р. 43 тис. осіб отримали результати нижчі, ніж 124 бали й не змогли скористатися результатами при вступі до ВНЗ.

До того ж уведення профілізації в ЗНЗ призвело до суттєвих зрушень у загальній підготовці випускника, адже відповідно до навчальних планів ЗНЗ різних профілів менше ніж 25% випускників, навіть за нормальної академічної успішності, можуть мати достатній рівень математичної підготовки.

Для отримання даних про психічний стан 200 абітурієнтів ми використали методи спостереження, бесіду, анкетування та результати ЗНО.

Дослідження свідчать, що найчастіше зустрічаються відхилення психіки від норми – тривожність і депресія [3–5]. У поведінці учасників тестування підвищена тривожність виявляється у нерішучості, нетерплячості, непослідовності дій; нейротична реакція виявляється у надмірному хвилюванні, у невпевненості в спілкуванні з навколишніми.

Першими ознаками довготривалого стану напруження, стресу, які визначалися у процесі спостереження й бесіди, є різка зміна поведінки, неадекватне емоційне реагування на зовнішній вплив, стійкий характер непевної поведінки й переживань (табл. 1).

Таблиця 1

Самооцінка емоційного стану під час ЗНО

Чи хвилювалися Ви напередодні тестування?	ні		частково		дуже					
	89	44,5%	94	47%	поганий сон		нездатність зосередитися		розлад шлунку	
					13	6,5%	24	12%	4	2%
Що створювало умови для хвилювання?	страх забути паспорт, сертифікат			страх спізнитися до пункту тестування			рівень підготовки до тестування			
	68	34%	68	34%	86	43%				
Чи вдалося продемонструвати знання з предмету?	ні (близько 30%)			частково (50–60%)			майже всі (70–80%)			
	3	1,5%	134	67%	63	31,5%				

Анкетуванням охоплено учасників тестування різних вікових категорій: випускники ЗНЗ 2012 р. (80%), випускники ПТУ, ВНЗ I–II рівнів акредитації (20%), випускники ЗНЗ попередніх років (10%). Масове анкетування містить певний суб'єктивізм реєстрованих показників, але проведена бесіда сприяла отриманню достовірної інформації.

Очевидно, що більшість опитаних перебуває у стані напруження, відчуває тривогу після випускних іспитів у ЗНЗ. А реакція тривоги при впливі слабого екстремального фактора більш стійка, у ній більше виражені психологічні й поведінкові компоненти (психологічний зміст тривоги полягає у прагненні проаналізувати зовнішній подразник й оцінити його значення).

Лише незначна частина опитаних виявляла надмірне хвилювання. Не виключено, що такі прояви як поганий сон та розлад шлунку були викликані й іншими чинниками, що впливають на особистість у період “випуск із ЗНЗ – ЗНО – вступ до ВНЗ”. До того ж, головна складність аналізу основних факторів, котрі зумовлюють формування стану напруження, його динаміку, полягає в тому, що в реальних ситуаціях стан людини визначається одночасним впливом ряду як пов'язаних між собою, так і незалежних змінних, а саме:

- фактори зовнішнього середовища безпосередньо визначають ступінь фізіологічного комфорту;
- фактори соціального середовища у сукупності з метою діяльності характеризують мотиваційні установки й емоційний фон діяльності;
- характеристики діяльності визначають рівень напруженості й динаміку стану працездатності;
- індивідуальні особливості опосередковують вплив факторів, трансформуючи зовнішні впливи в реакції, що відповідають суб'єктивним можливостям людини.

Важливо, що для 70% осіб стан напруження, хвилювання створювали саме організаційні моменти ЗНО, адже саме внаслідок цього можна пропустити тестування з дисципліни й не мати змоги вступити до ВНЗ у поточному році.

Очевидним є те, що майже 90% учасників ЗНО не залежно від року закінчення ВНЗ та його профілю турбує рівень підготовки до тестування. До того ж у стані напруження, стресу одночасно з погіршенням показників роботи аферентних систем відзначається зміна ряду психічних функцій, а саме: типові зміни концентрації уваги (підвищення швидкості огляду матеріалу за значного збільшення помилок); зміна характеристик пам'яті (короткочасне запам'ятовування, оперативний обсяг пам'яті, пошук у довготривалій пам'яті тощо); уповільнення темпу діяльності, короткотривалі зупинки в діяльності; прояв реакції тривоги, незначні емоційні зрушення.

Очевидно, що результатом тривалого напруження, стресу є лише часткова реалізація здобутих знань 67% учасників тестування у процесі ЗНО. Зазначені показники відрізняються у випускників різних вікових категорій. Зокрема, нинішніх випускників ПТУ, ВНЗ I–II рівнів акредитації, ЗНЗ хвилює як процедура тестування, так і рівень підготовки (табл. 2).

Таблиця 2

Прояви функціонального стану особистості в процесі ЗНО

Вікова категорія учасників ЗНО, стать		Ознаки функціонального стану та чинники впливу на його формування											
		хвилювання напередодні ЗНО						чинники, які створювали умови для тривоги, хвилювання			реалізація здобутих знань у процесі ЗНО		
		зовсім не хвилювалися	частково хвилювалися	дуже хвилювалися			можливість забути паспорт чи сертифікат	можливість спізнитися до пункту тестування	рівень підготовки	не вдалося продемонструвати знання	вдалося лише частково	вдалося продемонструвати майже всі знання	
поганий сон	нездатність зосередитися			розлад шлунку									
випускники технікумів, училищ	чол.	61	23	35	3	5	–	22	15	30	1	40	20
	%	30,5	11,5	17,5	1,5	2,5	–	11	3	15	0,5	20	10
	жін.	77	24	43	9	14	3	25	31	33	1	53	23
	%	38,5	12	21,5	4,5	7,5	1,5	12,5	15,5	16,5	0,5	26,5	11,5
	чол.	26	17	8	–	3	1	6	10	13	–	19	7
	%	13	8,5	4	–	1,5	0,5	3	5	6,5	–	9,5	3,5
	жін.	13	7	5	1	–	–	5	3	5	–	7	6
	%	6,5	3,5	2,5	0,5	–	–	2,5	1,5	2,5	–	3,5	3
випускники ЗНЗ до 2008 р.	чол.	17	14	2	–	1	–	6	6	5	1	11	5
	%	8,5	7	1	–	0,5	–	3	3	2,5	0,5	5,5	2,5
	жін.	6	4	1	–	1	–	3	3	–	–	4	2
	%	3	2	0,5	–	0,5	–	1,5	1,5	–	–	2	1

Зазначимо, що у випускників попередніх років, особливо жінок, більше викликають тривогу організаційні моменти, а менше рівень підготовки. Очевидно, що вони здатні критично оцінити власні знання і підготуватися до тестування. А чоловіки цієї вікової категорії стверджують, що зберігали спокій напередодні ЗНО, але, за даними анкетування, порушували їх психологічну рівновагу всі чинники однаково.

Зокрема, нинішніх випускників ПТУ, ВНЗ I–II рівнів акредитації, ЗНЗ хвилює як процедура тестування, так і рівень підготовки. До того ж реалізувати здобуті в ЗНЗ знання на тестуванні вони змогли лише частково.

Підвищення до 140 балів мінімуму з профільних предметів для вступників до ВНЗ III–IV рівнів акредитації відповідно до “Умов прийому до ВНЗ України в 2012 р.” негативно впливає на функціональний стан учасників ЗНО. Вагомим підтвердженням цього є статистика ЗНО (табл. 3).

Таблиця 3

Статистика ЗНО у 2012 р.

Предмет тестування	Кількість учасників	% від кількості зареєстрованих	Результат 100–123,5 бала	
			кількість учасників	% до кількості учасників
біологія	10 5456	89,4	8413	7,98
фізика	59 938	88,8	5441	9,08
історія Укр. II сесія	94 527	90,5	9465	10,02
історія Укр. I сесія	96 998	90,6	8074	8,33
укр. мова і літ. II сесія	147 745	92,4	13 887	9,40
укр. мова і літ. I сесія	151 143	92,2	13 495	8,91
іспанська мова	194	89,4	14	7,20
німецька мова	3072	89,0	232	7,55
французька мова	993	90,3	101	10,17
англійська мова	82 428	92,6	7114	8,64
всесвітня історія	8284	78,8	782	9,44
математика II сесія	93 138	92,7	7962	8,55
математика I сесія	94 366	91,9	8728	9,25
географія	87 418	92,1	7555	8,64
російська мова	5850	80,9	552	9,44
хімія	42 582	91,2	3471	8,15

Не всі випускники ЗНЗ планують здобути вищу освіту (одні не складуть ЗНО через низький рівень знань, інші мають певні професійні плани тощо), але саме ті, хто зареєструвався на тестування, мали б шанс стати студентами ВНЗ.

Статистичні дані ЗНО показують, що 8–10% від зареєстрованої кількості осіб не з'являються на тестування, майже 9% осіб не набирають необхідного мінімуму – 124 бала, а учасники, які не набрали 124 бала з державної мови, також не зможуть вступати до ВНЗ. Варто врахувати ще й тих “невдах”, що у 2012 р. не отримали 140 балів із профільних дисциплін.

За втрачений для вступника рік здобуті знання частково забудуться, зміняться особисті плани, з'явиться додатковий чинник впливу – служба в збройних силах. Тобто кількість осіб, які повторно складатимуть ЗНО, зменшиться, а відповідно, знизяться шанси на його успішність, що створюватиме додаткову тривогу, емоційне напруження, стрес. Отже, залишиться частина осіб, які через надмірну тривогу та зміни психічних функцій у ситуації психічного напруження, а не через недостатній рівень підготовки, не стануть студентами ні бюджетної, ні контрактної форм навчання

Очевидно, що за різних психічних станів відбуваються певні зміни в перебігу основних психічних процесів: сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, зміни в емоційно-вольовій сфері, які оцінюються за допомогою різних процедур психометричного тестування. Зокрема у стані підвищеного емоційного напруження під час ЗНО провідними є відчуття тривоги, нервозності, переживання небезпеки й страху (рис. 1).

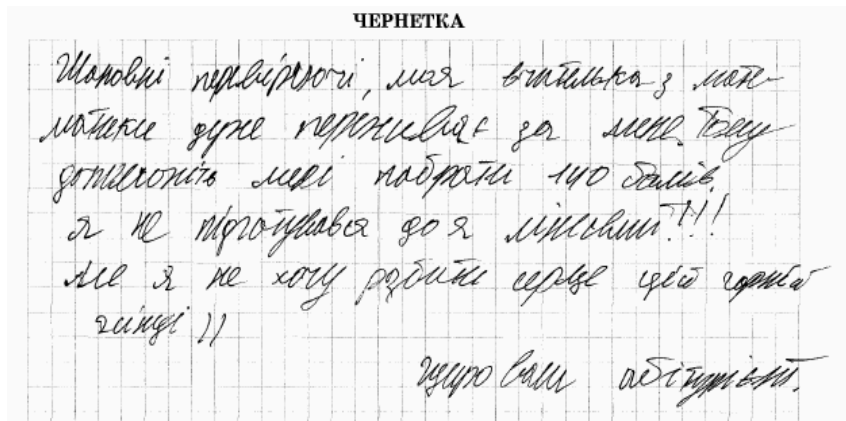

Рис. 1. Тестовий зошит із математики

Особа усвідомлює відповідальність, розуміє сподівання навколишніх, але не може (або не докладає зусиль) подолати власні вади, зокрема лінь.

Змістова характеристика будь-якого стану неможлива без аналізу змін на рівні поведінки. Так, розвиток стану емоційного напруження у процесі ЗНО пов'язаний перш за все із підвищеною значущістю виконуваної діяльності (результат до 124 балів не дає права на вступ до ВНЗ), відповідальністю (на позитивний результат тестування сподівається вступник, батьки, учителі), складністю діяльності (тестування триває 3 год й охоплює увесь програмовий матеріал з української мови та літератури), рівнем навченості (50% опитаних виявляють тривогу через рівень підготовки до тестування) й різними соціально-психологічними факторами (вибір професії, ВНЗ) (рис. 2).

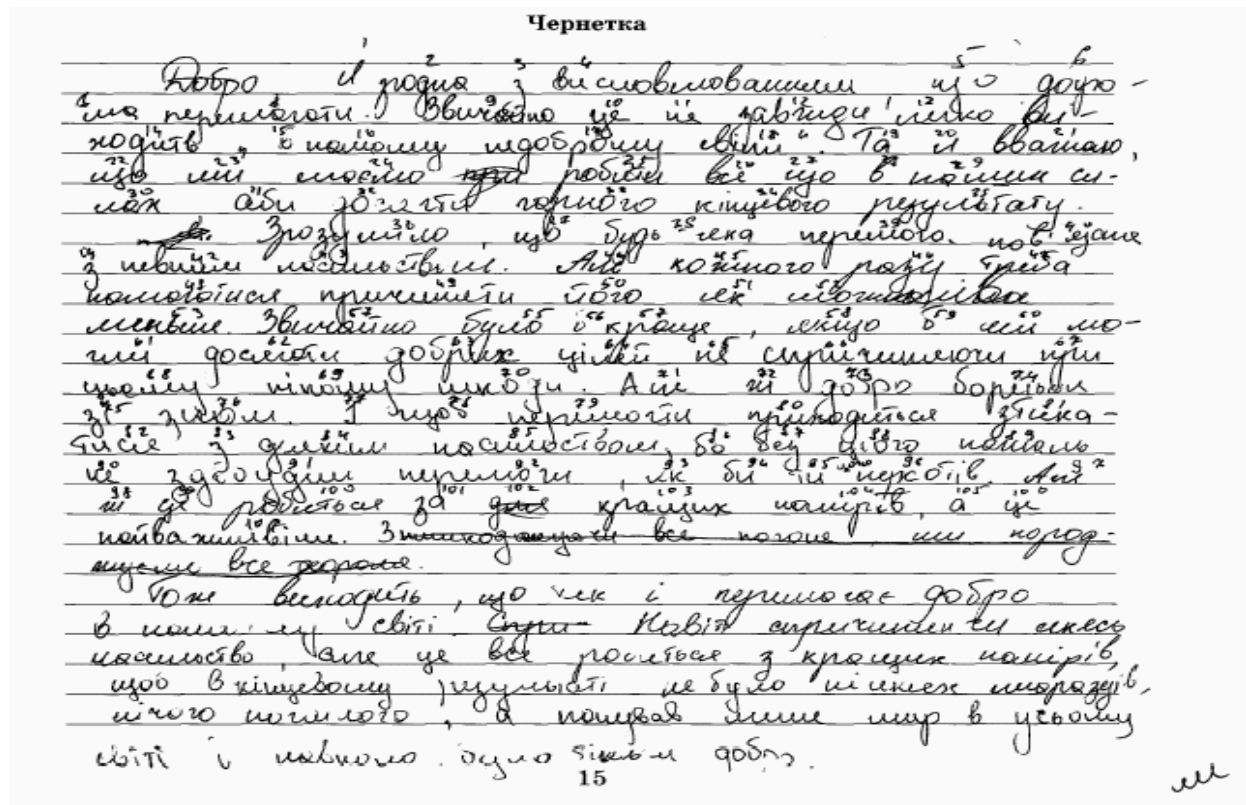

Рис. 2. Власне висловлювання з української мови та літератури

У стані психологічного напруження абітурієнт більше уваги приділятиме кількості слів у тексті (пронумеровано необхідну кількість слів), а не змістові висловлювання, допускаючи зовсім нетипові помилки, описки, виправлення.

Висновки. Унікальність людини за фізіологічним і психологічним портретом приводить до того, що однакові впливи знаходять різне кількісне чи якісне опосередкування у характері функціонування різних систем, перебігу певних психічних станів.

ЗНО якості освіти супроводжується станом психологічного напруження особи, навіть стресом, визначаючи не рівень знань учасника, а рейтингову оцінку. Майже половина учасників ЗНО із прохідними балами, пройшовши всі етапи стресового періоду “випуск із ЗНЗ – ЗНО – вступ до ВНЗ”, здобуватиме вищу освіту за власні кошти. Тому, на нашу думку, доцільно особам, які не можуть реалізувати знання у стресовій ситуації, але планують здобувати освіту за контрактом (без права переведення на державне замовлення), надати доступ до вищої освіти без ЗНО за результатами іспитів у ВНЗ. З метою підвищення стресостійкості абітурієнтів доречно психологам розробити і проводити для випускників ЗНЗ тренінги, які сприяли б зниженню емоційного напруження та покращенню результатів тестування.

Подальший розвиток досліджень спрямований на вивчення ролі та дії неусвідомлюваних чинників, що визначають потреби й поведінку абітурієнтів.

Список використаної літератури

1. Вакарчук І. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів України в 2009 р. : статистичні матеріали / І. Вакарчук // Вісник ТІМО. – 2009. – Спецвипуск № 7–8. – С. 50–55.
2. Генкин А.А. Прогнозирование психофизиологических состояний / А.А. Генкин, В.И. Медведев. – Л., 1973. – 312 с.
3. Ильин Е.П. Теория функциональной системы и психологические состояния / Е.П. Ильин // Теория функциональных систем в физиологии и психологии состояний. – М., 1978. – 188 с.
4. Левитов Н.Д. Психические состояния человека / Н.Д. Левитов. – М., 1964. – 292 с.
5. Наенко С.И. Психическая напряжённость / С.И. Наенко. – М., 1976. – 96 с.
6. Cooper C.L., Payne R. (eds.) Stress at work, John Wiley & Sons, LTD, 1978.
7. Selye H. Stress in health and disease / H. Selye. – Butter-worths, 1976.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2012.

Сошенко С.М. Влияние внешнего независимого оценивания качества образования на функциональное состояние абитуриентов

Проблема влияния функционального состояния личности на поведение и результаты тестирования рассматриваются через объективные условия процедуры внешнего независимого оценивания и субъективные ощущения участников. Статистика подтверждает, что негативное влияние длительного состояния напряжения, стресса существенно отражается на результатах деятельности. Устранение указанных факторов предусматривается путём проведения психологических тренингов для выпускников школ, а также пересмотра обязательности процедуры тестирования для абитуриентов, которые будут получать высшее образование за собственные средства.

Ключевые слова: функциональное состояние, внешнее независимое оценивание, напряжение, стресс, абитуриент.

Soshenko S. Professional orientation of pre-university training

The problem a professional orientation of entrants dares maintenance of a professional orientation pre-university training is introduction in educational process of a professional component and professionally focused disciplines for the purpose of formation and updating of professional self-determination (increase of level of knowledge of entrants, expansions of professional experience, formation of motives of a choice, the help in the course of self-determination, preparation to external independent determined qualities of formation and receipt in high school for realization of plans of reception of a trade).

Key words: *entrants, professional self-determination, a professional orientation of educational activity, pre-university training.*